

АЛЬБЕР КАМЮ

СПІД І ЛИЦЕ.
ШЛЮБНИЙ БЕНКЕТ.
ЛІТО

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2022

СПІД І ЛИЦЕ

ІРОНІЯ

Два роки тому я був знайомий з однією старою жінкою. У неї була хвороба, від якої, гадала, помре. Весь її правий бік був паралізований. У цім світі вона мала лише половину себе, тоді як інша вже була їй чужою. Зі жвавої та говіркої вона перетворилася на мовчазну й нерухому. Цілими днями самотня, неграмотна, з притупленими почуттями, стара збавляла життя, у якому залишилося тільки спілкування з Богом. Вона вірила в нього. Про це свідчили її чотки, свинцеве розп'яття та гіпсовий Святий Йосип з немовлям. Стара не була впевнена, що її хвороба справді невиліковна, але стверджувала це, щоб нею цікавилися, й покладалася на Бога, якого знала як любити.

Одного разу нею хтось зацікавився. То був один молодий чоловік. (Він вірив, що існує правда, але також знав, що ця жінка помре, проте він не турбувався, як розв'язати таку суперечність.) У нього прокинувся справжній інтерес до нудьги цієї бабусі. А стара це добре відчула. Цікавість хлопця для хворої була несподіваним щасливим випадком. Вона із запалом оповідала йому про свою біду: вона вважала, що вже дійшла краю, тож мусить дати місце молодим. Чи вона суме? Безперечно. До неї ніхто не говорить. Вона сидить у своєму куті, як собака. Краще вже з цим покінчити. Вона б воліла краще померти, аніж бути комусь тягарем. Її голос ставав дразливим. То був голос базару, торгу. Але хлопець усе розумів. Хоча він вважав: краще бути у когось на утриманні, аніж померти.

Але його міркування доказували тільки одне: напевне, він сам ніколи не був на утриманні. Побачивши чотки, він сказав старій: «Вам залишився Господь Бог». То була правда. Але навіть у цьому стара мала скруту. Коли часом вона поринала надовго в молитву, а її погляд зосереджувався на якомусь з мотивів килимка, донька старої казала: «Ну, ще одна знайшлася, що молиться».

— Чим це може тобі завадити? — відповідала хвора.

— Мені не заважає, але, врешті, це діє на нерви.

Стара замовкала й довго дивилася на свою доньку сповненим докорів поглядом.

Хлопець вислуховував усе з великим болем, невідомим йому раніше, що стискав його і муляв у грудях. А стара вела далі: «Вона зрозуміє, коли постаршає. Їй це також буде потрібно!»

Ця хвора жінка, здавалося, позбавлена всього, окрім Бога, всім єством віддана останньому нещастю, добродісна через необхідність і цілком переконана: те, що їй залишилося, є останньою вартістю, гідною любові, врешті вона безповоротно віддалася людській убогості перед лицем Бога. Але надія жити відроджується, і Бог безсилий перед бажаннями людини.

Вони сіли до столу. Хлопця було запрошено на вечерю. Стара нічого не їла, оскільки їжа увечері надто важка. Вона сиділа у своєму куті, за спиною хлопця, що її слухав. І він, відчуваючи на собі погляд, їв мало. Проте вечеря просувалася. Щоб продовжити зустріч, вирішили піти в кіно. Саме йшов веселий фільм. Хлопець легковажно погодився, не думаючи про людину, що продовжувала існувати за його спиною.

Гості піднялися, аби перед тим, як піти, помити руки. Звичайно, не було й мови, щоб брати з собою бабусю. Навіть якби вона і не була безпорадна, через свою неграмотність вона все одно не зрозуміла б фільму. І вона казала, що не любить кіно. Насправді, вона не зовсім розуміла, про що йшлося. Врешті,

вона й далі сиділа у своєму куті, зосередивши всю свою заглиблену в щось увагу на кісточках чоток. Лише їм вона цілком довіряла. Три речі, які вона берегла, були для неї тією матеріальною основою, з якої починається божественне. За чотками, розп'яттям, за постаттю Святого Йосипа, там, за ними, починалася невимовно глибока темінь, де животіла вся її надія.

Гості зібралися. Кожен підходив до старої, щоб попроситися і побажати доброго вечора. Вона вже все збагнула й судомно стискала чотки. Але цей жест міг видатися як за свідчення відчаю, так і рішучості. Гості вже попрощалися. Залишився лише хлопець. Він з ніжністю потиснув старій руку і вже збирався йти. А та дивилася, як іде геть людина, що виявила до неї інтерес. Вона не хотіла залишатися на самоті. Вона вже тепер відчувала жах від своєї самотності, довгого безсоння, спілкування з Богом віч-на-віч, що вселяло лише розчарування. Стара боялася і бачила відряду лише в розмові з цим хлопцем, прихилившись до єдиної людини, що виявила до неї інтерес; вона не випускала руку, все стискала її, невпопад дякувала, щоб виправдати свою нав'язливість. Хлопець почувався ніяково. Інші уже обернулися до нього й гукали, щоб поспішав. Сеанс починався о дев'ятій вечора, і краще було прийти трохи раніше, щоб не чекати у черзі до каси.

Хлопцеві здавалося, що він стоїть перед найбільшим нещастям, яке він тільки знав: нещастям безпорадної бабусі, яку покидають, щоб піти у кіно. Він хотів би кудись зникнути, нічого не знати, він, врешті, спробував вивільнити свою руку. Якусь мить хлопець відчував злу ненависть до цієї старої і думав дати їй ляпаса.

Врешті він відійшов і наздогнав інших, а хвора, підвівшись з ліжка, з жахом дивилася, як гасне остання надія, що могла б її підтримати. Тепер вона вже не мала жодного захисту. Цілком заглибившись у думки про смерть, вона не зовсім розуміла, що її жахало, але відчувала, що не хоче залишатися наодинці. Бог

нічим не допоміг їй, лише відібрав від людей і залишив самотньою. Вона не хотіла покидати людей. Ось чому вона розплакалась.

Усі гості вже були на вулиці. Невідступні докори сумління гризли хлопця. Він підняв очі до освітленого вікна, великого мертвого ока мовчазного будинку. Око заплющилось. Донька хворої сказала хлопцеві: «Вона завжди гасить світло, коли залишається сама. Вона любить бути в темряві».

Дід тріумфував, він сунув брови й хитав вказівним пальцем. Він розповідав: «Мені батько давав п'ять франків на тиждень, щоб я міг розважатися до наступної суботи. А я ще навіть знаходив можливість відкласти якісь гроші. Щоб побачитися зі своєю нареченою, я йшов полями чотири кілометри і чотири кілометри назад. Так, так, кажу вам, сьогодні молодь не вміє розважатися». Вони сиділи за круглим столом, троє молодих і він, старий. Він розповідав про свої пересічні пригоди: возвеличені дурниці, нудні ситуації, які він святкував як перемоги. Старий не припиняв свою оповідь, намагаючись висловити все, поки його не залишили самого. Зі свого минулого він вибирав події, що, на його думку, мали захопити слухачів. Примусити інших слухати — то була його найбільша слабкість: він відмовлявся помічати іронічні погляди та зухвалі зауваження. Для молодих він був дідом, який вважає, що у його час все було добре, що тепер він є главою сімейства, наділеним великим досвідом. Молоді не знали, що досвід — це поразка, і для того, щоб одержати трохи знання, треба втратити все. Він зазнав страждань. Але про це він не розповідав нічого. Краще вдавати з себе щасливого. І навіть якщо він помиляється, то, заторкнувши свої нещастя, він був би ще більше зраджений. Кому потрібні страждання старого, коли навколо вирує життя? Він говорив, говорив захоплено, з насолодою прислухаючись до модуляцій свого

хриплого голосу. Але розмова не могла тривати довго. Його задоволення прямувало до кінця, а увага слухачів танула. Він уже перестав бути навіть кумедним, він був старим. А молоді любили більярд і карти, які відволікали їх від дурної щоденної роботи.

Скоро, незважаючи на всі зусилля і вигадки, аби зробити свою оповідь привабливішою, старий залишився сам. Не надто церемонячись, молоді пішли. Знову сам. Тебе більше не слухають: ось що страшно, коли приходиться старість. Тебе засуджують на тишу й самотність. Тобі дають зрозуміти, що скоро помреш. А стара людина, що скоро помре, непотрібна, ба навіть обтяжлива й підозріла. Хай краще забирається. Принаймні, хай мовчить, то буде вже ліпше. А старий страждає, він не може мовчати і не думати про свою старість. Проте він встав і, всміхаючись до кожного зустрічного, вийшов на вулицю. Та по дорозі йому зустрічалися лише обличчя, сповнені байдужості чи збуджені втіхою, яку він не мав права розділити. Один чоловік жартував: «Не скажу, що вона стара, але іноді саме в старих казанках готують найкращу юшку». Інший перехожий був поважніший: «Ми не багаті, але їмо добре. Бачиш мого онука, він їсть більше свого батька. Його батькові треба фунт хліба, а йому вже ціле кіло! І ще сосиску, і ще камамбер. Коли він упорає, то каже: «Хочу а-а!» і знову їсть». Старий відійшов. Своїм повільним кроком, кроком працьовитого мула, він прямував довгими залюдненими тротуарами. Він почувався недобре й не хотів вертатися додому. Взагалі йому подобалося підходити до свого столу і газової лампи, до тарілок, де його пальці машинально знаходили своє місце. Він також любив тихі вечери, коли його стара сидить навпроти, коли довго жуєш кожну ложку, не маєш думок, очі порожні й невидючі. Цього вечора він повернеться пізніше. Приготований суп вже схолоне, стара буде в ліжку, вона не турбуватиметься за нього, звикнувши до несподіваних запізньов. Вона казатиме: «Це в нього настрої», і більше нічого.

Він ішов, поринувши в спокійну одноманітність своїх кроків. Старий і самотній. На схилі життя старість обертається нудьгою. Всі кінчають тим, що їх ніхто не слухає. Він крокує далі, завертає за ріг, заточується, ледь не падає. Я бачив його. Вигляд смішний, що поробиш. Та все ж він більше любить вулицю, вулицю, ніж ті години, коли хвороба змінює обличчя старої і він ізольований у своїй кімнаті. Іноді двері рипають і на мить залишаються відчиненими навстіж. Входить чоловік. Він у світлому костюмі. Сідає навпроти старого і мовчить протягом кількох довгих хвилин. Він не рухається, як і щойно розчинені двері. Час від часу він проводить рукою по своєму волоссю і тихо зітхає. Він довго не відводить важкого сумного погляду зі старого. Потім тихо йде. За ним — сухий звук замка: старий не рухається, нажаханий, почувавши в животі кислий і болючий страх. Так буває тоді, як на вулиці він не сам, навіть якщо трапляється небагато людей. Гарячка підганяє. Дрібні кроки прискорюються: завтра усе зміниться, завтра. Раптом він усвідомлює, що завтра буде таким самим, як і післязавтра, і всі наступні дні. Таке безповоротне відкриття приголомшує його. Подібні думки призводять до смерті. Щоб позбутися їхнього тягара, накладають на себе руки, а замолоду пишуть рядки.

Старий, божевільний, п'яний; невідомо, чи це щось міняє. Принаймні, його кінець має бути гідним, оплакуваним, почесним. Він помре красиво, тобто у стражданні. То буде його втіха. І, врешті, куди подітися: він уже назавжди старий. Люди готуються до старості. І старість буде безповоротно; людина вже нічого не хоче робити і опиняється без захисту. Дехто мріє одержати посаду майстра і потім оселитися на маленькій віллі. Але занурившись у вік, вони усвідомлюють: все не так, їм потрібні інші, ті, які оберігали б їх. А старому треба, аби його слухали і щоб він вірив у своє життя. Тепер вулиці стали ще темнішими і безлюднішими. Ще лунали голоси. У дивному вечірньому застигненні вони звучали урочистіше. За пагорбами, що оточували

ЗМІСТ

СПІД І ЛИЦЕ. <i>Переклад Р. Осадчука</i>	3
ШЛЮБНИЙ БЕНКЕТ	53
Весілля в Тіпасі. <i>Переклад О. Жупанського</i>	55
Вітер в Джемілі. <i>Переклад О. Жупанського</i>	62
Літо в Алжирі. <i>Переклад Є. Марічева</i>	68
Пустеля. <i>Переклад Є. Марічева</i>	80
ЛІТО. <i>Переклад Є. Марічева</i>	91
Мінотавр, або Зупинка в Орані	93
Мигдалеві дерева	115
Прометей у пеклі	118
Маленький путівник для міст без минулого	122
Вигнання Єлени	127
Загадка	132
Повернення в Тіпасу	139
Море зблизька. <i>Бортовий журнал</i>	148